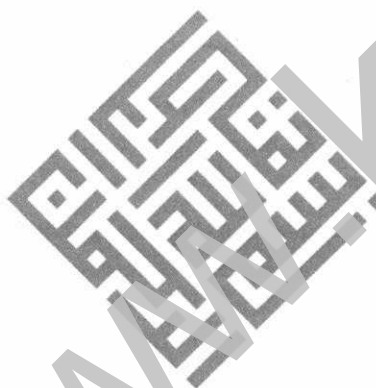
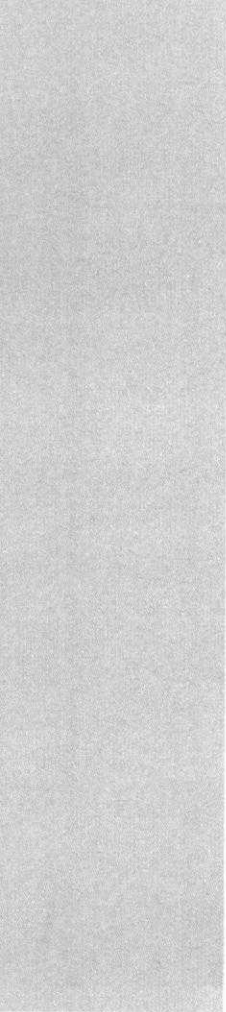

www.ketab.ir

سرشناسه:	رضایی، حسن، ۱۳۴۶ -
عنوان و نام پدیدآور:	آشنایی با جهان اسلام (جغرافیای سیاسی معرفتی، ظرفیت‌ها و چالش‌ها) / حسن رضایی.
مشخصات نشر:	قم: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی، ۱۳۹۸.
مرجع تولید:	پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی
مشخصات ظاهری:	۱۷۶ ص.
شابک:	۹۷۸-۶۰۰-۴۲۹-۷۰۹-۷
وضعیت فهرست نویسی:	فبا
یادداشت:	کتابنامه.
موضوع:	مسلمانان - Muslims
موضوع:	اسلام -- کشورهای جهان
موضوع:	Islam -- Countries of the world
موضوع:	جغرافیای سیاسی -- کشورهای اسلامی
موضوع:	Political geography -- Islamic countries
شابک افزوده:	جامعه المصطفی العالمية. مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی
شابک تزوده:	Almustafa International University Almustafa International Translation and Publication center
رده‌بندی کشور:	BP۶/۵
رده‌بندی یوبی:	۲۹۷/۹
شماره کتابشناسی ملی:	۵۹۸۵۴۶۵
	BA۰۴۵۶

حق چاپ برای ناشر محفوظ است

آشنایی با جهان اسلام (جغرافیای سیاسی معرفتی، ظرفیت‌ها و چالش‌ها)
 مؤلف: حسن رضایی
 چاپ اول: ۱۳۹۸ ش / ۱۴۴۱ ق
 ناشر: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی
 ● چاپ: تارنجستان ● قیمت: ۲۴۰۰۰۰ ریال ● شمارگان: ۵۰۰

مراکز پخش

تهران، قم، خیابان معلم غربی (حجتیه)، نبش کوچه ۱۸
 تلفن: ۰۲۵ ۳۷۸ ۳۹۳۰۵ / (داخلی ۱۰۵) تلفکس: ۰۲۵ ۳۷۸ ۳۹۳۰۵
 تهران، قم، بلوار محمدامین، سه راه سالاریه. تلفن: ۰۲۵ ۳۲۱۳۳۱۰۶

pub@miu.ac.ir http://buy-pub.miu.ac.ir miup@pub.miu.ac.ir

باسپاس از دست اندرکارانی که ما را در تولید این اثر یاری رساندند.

- مدیر انتشارات: مصطفی نوبخت
- مدیر تولید: جعفر قاسمی ابهری
- ناظر فنی: علی عبادی فرد
- ناظر گرافیک: مسعود مهدوی
- ناظر چاپ: نعمت‌الله یزدانی
- صفحه‌آرا: محمد خسرویگی

همه حقوق برای ناشر محفوظ است

- هرگونه نسخه برداری اعم از کپی برداری و بازنویسی و انتشار، اسکن، ذخیره کامپیوتری، ترجمه به زبان‌های دیگر و ساخت
- فایل صوتی کتاب، بدون مجوز کتبی از ناشر ممنوع، شرعاً حرام و از طریق مراجع قانونی، قابل پیگیری است.

آشنایی با جهان اسلام

(جغرافیای سیاسی، معرفتی، ظرفیت‌ها و چالش‌ها)

حسن رضایی

مرکز بین‌المللی
ترجمه و نشر المصطفی ﷺ

سخن ناشر

با پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی و در عصر جهانی شدن ارتباطات، پرسش‌ها و چالش‌های نوینی در حوزه علوم انسانی فرا روی اندیشمندان مسلمان قرار گرفت که برخاسته از مسئولیت دشوار حکومت در این عصر است؛ دورانی که پای بندی به دین و سنت در مدیریت همه جانبه کشورها بسیار چالش برانگیز می‌نماید. از این رو مطالعات و پژوهش‌های به روز، جامع، منسجم و کاربردی در حوزه دین، بر اساس معیارهای معتبر جهانی و اندیشه‌های ناب و ژرف، بایسته و ضروری است و جلوگیری از انحرافات فکری و تربیتی پژوهندگان حوزه دین، مهم و مورد عنایت بنیان‌گذاران این شجره طیبه، به ویژه معمار بزرگ انقلاب اسلامی، امام خمینی علیه السلام و مقام معظم رهبری (دام ظلّه العالی) می‌باشد.

جهانی شدن و گسترش سلطه فرهنگی غرب در سایه رسانه‌های فرهنگی و ارتباطی اقتضا دارد که دانش پژوهان و علاقه‌مندان به این مباحث، با اندیشه‌های بلند و ارزش‌های متعالی آشنا شوند و این مهم با ایجاد رشته‌های تخصصی، تولید متون جدید و غنی، گسترش دامنه آموزش و تربیت سازمان‌یافته دانشجویان به سرانجام خواهد رسید. این فرایند گاه در پرداختن به مباحث بنیادین و تدوین متون تخصصی تعریف می‌شود و گاه در نگارش بحث‌های علمی، ارائه چندان پیچیده و تخصصی به ظهور می‌رسد. بالندگی مراکز آموزشی در گرو نظام آموزشی منسجم، قانونمند و پویاست. بازنگری در متن‌ها و شیوه‌های آموزشی و پژوهشی و به روز کردن آنها نیز این انسجام و پویایی و در نتیجه نشاط علمی مراکز آموزشی و پژوهشی را در پی دارد.

«جامعة المصطفیٰ صلی الله علیه و آله و سلم العالمية» به عنوان بخشی از این مجموعه که رسالت بزرگ تعلیم و تربیت طلاب غیر ایرانی را بر عهده دارد، تألیف متون درسی مناسب را سرلوحه تلاش خود قرار داده و تدوین و نشر متون درسی در موضوعات گوناگون علوم دینی، حاصل این فرایند است.

مرکز بین‌المللی

ترجمه و نشر المصطفیٰ صلی الله علیه و آله و سلم

فهرست مطالب

پیشگفتار	۱۱
مقدمه	۱۳
درس اول: منطقه‌بندی و گروه‌بندی کشورهای جهان	۱۷
ساختار کشورها	۱۷
آفریقا و عربی	۱۸
الف) منطقه کشورهای عربی	۱۹
ب) منطقه آفریقای غرب و مرکز	۲۰
ج) منطقه آفریقای شرق و جنوب	۲۰
آسیا و اقیانوسیه	۲۱
الف) منطقه آسیای شرقی و اقیانوسیه	۲۱
ب) منطقه شبه قاره و افغانستان	۲۲
ج) منطقه کشورهای مشترک المنافع	۲۲
آمریکا و اروپا	۲۳
الف) منطقه اروپای غربی	۲۳
ب) منطقه اروپای شرقی و ترکیه	۲۳
ج) منطقه آمریکا	۲۴
تصویر کلی منطقه‌بندی کشورهای جهان	۲۵
درس دوم: جغرافیای جهان اسلام	۲۷
جهان اسلام	۲۷

قلمرو مسلمانان جهان	۲۸
مختصات جغرافیایی جهان اسلام	۲۹
درس سوم: وضعیت‌شناسی مذاهب اسلامی	۳۹
گستره جغرافیایی اهل تسنن	۴۱
گستره جغرافیایی شیعیان	۴۲
درس چهارم: جریان‌های فکری معرفی در جهان اسلام (۱)	۴۹
چیستی جریان‌شناسی فکری	۵۰
ضرورت و اهداف جریان‌شناسی	۵۱
الزامات و بایسته‌ها در جریان‌شناسی فکری	۵۱
دشواری‌های مریبندی در جریان‌های فکری و معرفی	۵۳
ملاک و معیار تقسیم‌بندی جریان‌های فکری	۵۴
بستر و خاستگاه شکل‌گیری جریان‌های فکری معاصر در جهان اسلام	۵۴
درس پنجم: جریان‌های فکری معرفی در جهان اسلام (۲)	۵۹
گونه‌شناسی جریان‌های فکری معاصر در جهان اسلام	۵۹
الف) جریان‌های فکری اسلام‌گرا	۶۰
۱. جریان سنت‌گرا	۶۱
۲. جریان ظاهرگرا (سلفی)	۶۳
۳. جریان باطن‌گرا (تصوف)	۶۵
۴. جریان تمدن‌گرا	۶۷
درس ششم: جریان‌های فکری معرفی در جهان اسلام (۳)	۷۳
ب) جریان‌های فکری ملی‌گرا (قومیت‌گرا)	۷۳
ج) جریان‌های فکری غرب‌گرا	۷۷
درس هفتم: ظرفیت‌های جهان اسلام (۱)	۸۱
۱. ظرفیت‌های سیاسی و اجتماعی	۸۲

الف) گستره سرزمینی و جغرافیایی	۸۲
ب) موقعیت ژئوپلیتیک	۸۳
ج) جمعیت انبوه	۸۳
د) ارتقای آگاهی‌های اجتماعی و بیداری اسلامی	۸۵
هـ) ساختارهای بین‌المللی	۸۶
و) کنشگری فعال در جهان چند قطبی	۸۹
۲. ظرفیت‌های علمی، فرهنگی	۸۹
الف) پتانسیل علمی و تمدنی	۹۰
ب) آموخته‌های عقلانی و واقع‌نگر	۹۱
ج) جهان‌شمولی و فراقومی، زبانی، جغرافیایی و...	۹۱
د) توان ارتباطی و تنوع زبانی	۹۲
هـ) امید و اعتقاد به آینده‌ای روشن	۹۲
درس هشتم: ظرفیت‌های جهان اسلام (۲)	۹۵
۳. ظرفیت‌های اقتصادی	۹۵
الف) منابع انرژی	۹۵
ب) گردشگری	۹۹
ج) کشاورزی	۱۰۰
د) حمل و نقل و ارتباطات	۱۰۱
درس نهم: چالش‌های اساسی جهان اسلام در دوره معاصر (۱)	۱۰۵
۱. تفرقه و واگرایی	۱۰۵
۲. جنگ‌ها و نزاع‌های قومی مذهبی	۱۰۶
۳. گسیختگی ساختار فضایی جهان اسلام	۱۰۷
۴. تفاوت‌های مذهبی و طرز تلقی‌ها از دین اسلام	۱۰۸
۵. قومیت‌گرایی	۱۰۹
۶. ناهمگونی اقتصادی - اجتماعی	۱۱۰

درس دهم: چالش‌های اساسی جهان اسلام در دوره معاصر (۲)	۱۱۵
۷. اختلافات سرزمینی	۱۱۵
۸. ضعف مبادلات اقتصادی و روابط تجاری	۱۱۷
۹. خط مشی‌های امنیتی متفاوت	۱۱۹
۱۰. رقابت‌های منطقه‌ای	۱۲۰
۱۱. دخالت‌های خارجی	۱۲۱
۱۲. ناکارآمدی سیستم‌های حکومتی	۱۲۱
جمع‌بندی	۱۲۲
درس یازدهم: نظام سلطه و جهان اسلام	۱۲۷
مفهوم استعمار	۱۲۷
۱. استعمار کلاسیک	۱۲۸
۲. استعمار نو	۱۲۹
نظام سلطه و دولت دست‌نشانده در جهان اسلام	۱۳۱
تأثیرات روابط سلطه‌آمیز در بعد داخلی	۱۳۲
تأثیرات نظام سلطه در بعد منطقه‌ای و بین‌المللی	۱۳۴
نظام سلطه و جریان‌های سیاسی جهان اسلام	۱۳۴
نظم لیبرالیستی آمریکایی و مواجهه با اسلام خواهی	۱۳۷
درس دوازدهم: رتبه‌بندی قدرت ملی کشورهای اسلامی (۱)	۱۴۱
مفهوم قدرت	۱۴۲
قدرت ملی	۱۴۳
منابع قدرت ملی	۱۴۳
سنجش قدرت ملی	۱۴۴
درس سیزدهم: رتبه‌بندی قدرت ملی کشورهای اسلامی (۲)	۱۴۹
رتبه‌بندی کشورهای اسلامی بر اساس مؤلفه‌ها و معیارهای نه‌گانه	۱۴۹
۱. علمی و فناوری	۱۵۰

۲. فرهنگی	۱۵۱
۳. اجتماعی	۱۵۲
۴. سرزمینی	۱۵۲
۵. اقتصادی	۱۵۳
۶. سیاسی - حکومتی	۱۵۵
۷. فرامرزی	۱۵۶
۸. فضایی	۱۵۷
۹. نظامی	۱۵۷
نتیجه‌گیری	۱۵۸
درس چهاردهم: مؤلفه‌ها و شاخص‌های ویژه در جمهوری اسلامی ایران	۱۶۱
استقلال و آزادی	۱۶۱
ایدئولوژی مستقل و گفتمان تمدنی نو	۱۶۳
قدرت دفاعی خودبنیان	۱۶۴
توان فضایی بومی	۱۶۵
کتابنامه	۱۶۹

پیشگفتار

حوزه‌های علمیه در طول تاریخ، همواره تعلیم و تربیت را جزو رسالت‌های اصیل خود دانسته و بدین وسیله معارف فاخر اسلام و علوم اهل بیت علیهم‌السلام را نسل به نسل تا به امروز تعلیم داده و در این راستا بیشترین اهتمام را به کتاب‌های آموزشی داشته‌اند. جامعه المصطفی عالمیه نیز که بعد از انقلاب اسلامی برای پاسخ‌گویی به نیازهای آموزش دینی غیر ایرانیان تأسیس شد، یک نهاد حوزوی بین‌المللی است که تعلیم و تربیت فراگیران غیر ایرانی را در حوزه علوم اسلامی و انسانی بر عهده دارد و مشتاقان زیادی از ملیت‌های گوناگون در سطوح مختلف آموزشی و رشته‌های متنوع علوم اسلامی و انسانی برای تحصیل به این نهاد دینی مراجعه می‌کنند. دانش و بینش طلاب غیر ایرانی - با توجه به تنوع منطقه‌ای و کشوری - اقتضائاتی دارد که ایجاب می‌کند تا نهاد مذکور به تدوین متون نوین و متناسب با تنوع ملیتی بپردازد.

تدوین متون درسی متناسب با نظام آموزشی جامعه المصطفی عالمیه، از مأموریت‌های ویژه «اداره کل تدوین متون درسی پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی عالمیه» است و این اداره با اتکا به تجربه پیشین خود و دستاوردهای جدید در تولید علم، امید دارد با عنایات الهی و توجهات حضرت ولی عصر عجل‌الله‌تعالیه از عهده این مأموریت برآمده و در گسترش فرهنگ و معارف اسلام ناب محمدی صلی‌الله‌تعالیه‌و‌آله‌و‌آلهم‌السلام سهیم باشد.

اداره کل تدوین متون درسی، با قدردانی از اقدامات نیروهای سابق این اداره سعی دارد در اجرای مأموریت خود با همکاری گروه‌های علمی جامعه المصطفی عالمیه و

رعایت معیارهای پیشرفته تدوین متون درسی، نیازهای آموزشی این نهاد مبارک را تأمین کند.

اثر علمی پیش‌روی نیز که تحت عنوان «آشنایی با جهان اسلام» به همت مؤلف محترم، آقای دکتر حسن رضایی، برای دوره کارشناسی ارشد در کلیه رشته‌ها، به عنوان متن درسی تدوین شده و در چارچوب اهداف جامعة المصطفی ص، مبتنی بر نیازهای بین‌المللی صورت پذیرفته است. در اینجا ضمن ارج نهادن به تلاش‌های خالصانه مؤلف محترم، از همکاری بخش‌های مختلف جامعة المصطفی ص که امکان چاپ و نشر این اثر را فراهم کرده‌اند، تشکر و قدردانی می‌شود.

اداره کل تدوین متون درسی

پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی ص

مقدمه

جهان اسلام به لحاظ جغرافیایی وسعت قابل ملاحظه‌ای از کره زمین را به خود اختصاص داده است. گستره آن حدود ۱۱ هزار کیلومتر طول از غربی‌ترین نقطه کنار اقیانوس اطلس در شمال آفریقا تا جزایر جاوه اندونزی در اقیانوس آرام و حدود ۶ هزار کیلومتر عرض از شمال جمهوری قزاقستان در منطقه آسیای مرکزی تا جنوب سودان را در برمی‌گیرد.

مساحت جهان اسلام بیش از ۱۶ میلیون کیلومتر مربع و جمعیت آن حدود یک میلیارد و ۷۰۰ میلیون نفر برآورد می‌شود که در قالب ملیت‌های مختلف در گستره جغرافیایی یادشده زندگی می‌کنند. این گستره به لحاظ ژئوپلیتیکی دارای موقعیت ویژه‌ای می‌باشد و در حقیقت به منزله یک قطب مهم و بزرگ تمدنی، فرهنگی، جمعیتی، اقتصادی و سیاسی در کره زمین مطرح است و دارای قابلیت‌های قوی و ظرفیت‌های فراوان برای هم‌افزایی در میان کشورهای اسلامی و تاثیرگذاری بر جامعه بین‌المللی و معادلات آن است. هرچند عواملی وجود دارد که امکان بهره‌گیری از این ظرفیت‌ها و توانمندی‌ها را برای هم‌افزایی در میان کشورهای جهان اسلام و تاثیرگذاری آن با مشکل روبه‌رو کرده است.

از سوی دیگر بر اساس آموزه‌های قرآن کریم و باورهای عمیق اسلامی، مسلمانان امت واحده و برادر یکدیگر تلقی می‌شوند؛ خداوند در قرآن کریم می‌فرماید:

﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾^۱ و ﴿كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ...﴾^۲

و نیز احادیث فراوانی که در آن‌ها، رهبران الهی به ویژه پیامبر عظیم الشان اسلام ﷺ مسلمانان را به اهتمام در امور یکدیگر و یاری رساندن به هم‌دینان فرا می‌خواند: «عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ النَّوْفَلِيِّ عَنِ السَّكُونِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مَنْ أَصْبَحَ لَا يَهْتَمُّ بِأُمُورِ الْمُسْلِمِينَ فَلَيْسَ بِمُسْلِمٍ»^۳

بر این اساس مسلمانان همواره باید نسبت به برادران دینی خود احساس مسئولیت نموده، آنان را در مواقع لزوم یاری و مساعدت نمایند؛ در برابر دشمنان اسلام و مسلمین، چون «یک‌واحد» عمل کرده و خطراتی را که جامعه اسلامی را تهدید می‌کند دفع نمایند.

همچنین، آنان باید در اجرای دستورات اسلامی و تعمیق معارف آن در جامعه نقش و سهمی فعال داشته و تلاش و انرژی مبذول دارند و در جهت گسترش اسلام در جهان، همواره احساس مسئولیت و وظیفه نموده و به شیوه‌های مناسب اقدام نمایند و نیز در صورت وقوع بلایای طبیعی چون زلزله، زلزله، امراض خطرناک و دیگر حوادث نظیر جنگ‌ها و ناامنی‌ها به کمک همدیگر بشتابند.

همه این امور و سایر تکالیف همگانی اسلامی، نیازمند شناخت مسلمانان از همدیگر و آگاهی به موقع و درست از نقاط قوت و ضعف و مشکلات یکدیگر است.

۱. «مؤمنان برادر یکدیگرند؛ پس دو برادر خود را صلح و آشتی دهید و تقوای الهی پیشه کنید، باشد که مشمول رحمت او شوید!» (حجرات، آیه ۱۰)

۲. «شما بهترین امتی بودید که به سود انسان‌ها آفریده شده‌اند؛ (چه این‌که) امر به معروف و نهی از منکر

می‌کنید و به خدا ایمان دارید...». (آل عمران، آیه ۱۱۰)

۳. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، ج ۲، ص ۱۶۳.

طبیعی است که شناخت جهان اسلام و آگاهی از وضعیت کنونی مسلمانان، نیازمند اطلاعات و بررسی‌های فراوانی در گذشته و حالِ مسلمین، چگونگی شکل‌گیری سکونت‌گاه‌ها، ویژگی‌های اقوام مسلمان و روابط متقابل آنان، آشنایی با مذاهب اسلامی و پیروان آن‌ها و پیوند آنان با یکدیگر است.

در این کتاب سعی شده است تا به اهمّ مسائل و موضوعات جهان اسلام در حوزه‌های زیر پرداخته شود:

۱. شناخت اجمالی از وضعیت مسلمانان در سراسر جهان؛
 ۲. آگاهی نسبت به نقاط قوت و ضعف و فرصت‌ها و تهدیدهای پیش‌روی مسلمانان؛
 ۳. اطلاع از چالش‌های اساسی اسلام و مسلمانان در شرائط امروز جهان؛
 ۴. آشنایی نسبت به راه‌های تفاهم و نزدیکی بیشتر مسلمانان و جلوگیری از تشنّت و افتراق آنان؛
 ۵. ارائه توان تحلیل مسائل جهانی به‌ویژه مسائل مربوط به مسلمانان و نیز بررسی جریان‌هایی که به جوامع اسلامی مربوط است؛
- با توجه به تنوع مطالب و توجه به حوزه‌های مختلف به تناسب نیاز، روش جمع‌آوری داده‌ها و نیز روش پژوهش و تحلیل‌های صورت گرفته در این نوشته متنوع بوده و در برخی موارد از تلفیق چند روش بهره جسته است؛ این ویژگی در پژوهش‌های میان‌رشته‌ای ناگزیر می‌نماید و تنوع روشی را تحمیل می‌کند که به تناسبیت در مباحث مرتبط اشاره‌ای به آن شده است. همچنین در حوزه منابع نیز طیفی از منابع مکتوب، مصاحبه، مشاهدات میدانی، تحلیل‌های کارشناسان و... مورد استفاده واقع شده است.

این نوشته محصول تجربه سال‌های طولانی مطالعه، تأمل، مسافرت به مناطق مختلف و نیز ارتباط با کارشناسان، طلاب و دانشجویان بیش از یکصد و بیست کشور جهان است، که با طرحی بدیع، متفاوت و در قالب درسنامه تقدیم اهالی نظر و اندیشه می‌شود. باشد تا با ارائه نظرات اصلاحی و پیشنهادات تکمیلی، مجموعه‌ای سودمند برای پژوهشگران و دانش‌پژوهان این حوزه مطالعاتی قرار گیرد.